

УДК 37.018:316.422

О.А. Комарова, доц., д-р екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Пріоритетні напрямки удосконалення державної освітньої політики

В статті обґрунтовано вихідні положення сучасної освітньої парадигми. Визначено такі принципи побудови ефективної державної освітньої політики як системний підхід, правило субоптимізації, правило явищ з малою імовірністю. Сформульовано стратегічні, оперативні та трансформаційні напрямки державної освітньої політики.

освітній потенціал, парадигма освіти, державна освітня політика, безперервна освіта, гуманізація освіти, системний підхід

Особливість сучасних перемін у відтворенні освітнього потенціалу суспільства в Україні полягає в тому, що вони відбуваються в умовах радикальних економічних і політичних реформ. Вимогою сьогодення є відтворення освітнього потенціалу нової якості, який би став запорукою суспільного прогресу, неодмінною умовою подолання кризових явищ, гарантом розвитку інтелектуального потенціалу держави, рушійною силою розвитку культури. Визначення передумов і механізму забезпечення такого освітнього потенціалу передбачає осмислення сутності нової парадигми освіти.

Нова парадигма освіти повинна враховувати:

- по-перше, високий динамізм соціально-економічних явищ і процесів у світовому співтоваристві, і нашій державі зокрема: посилення демократичних тенденцій, підвищення ролі людини, піднесення значущості загальнолюдських цінностей та норм, зростання екологічної небезпеки тощо;
- по-друге, інтелектуалізацію праці та зростання потреби у високоосвічених фахівцях: якщо раніше трудові функції зводились до виконання конкретних завдань на підставі дотримання черговості виконання операцій, то сьогодні внаслідок інформатизації всіх сфер життєдіяльності суспільства зростає інформаційна наповнюваність праці, постає необхідність пошуку і вибору інформації з різноманітних типів джерел, збільшується частка розумових функцій. Отже, спостерігається інтелектуалізація трудової діяльності працівників, наповнення змісту праці все більш складними трудовими функціями, що вимагають високого освітньо-кваліфікаційного рівня. Крім того, за таких умов зростає необхідність наявності у працівника не просто кваліфікації, а компетентності, тобто суми навичок, якими володіє особистість відповідно до наявного освітньо-кваліфікаційного рівня, в поєднанні з характеристиками соціальної поведінки (здатністю до співпраці), ініціативністю, відповідальністю;
- по-третє, необхідність виховання нової формації фахівців, які б за своїм освітнім і професійно-кваліфікаційним рівнем відповідали вимогам глобального інформаційно-освітнього середовища. Адже при переході індустріальних та аграрних форм життєдіяльності до інформаційних основним ресурсом стає інформація, а процеси генерування та розповсюдження знань стають ключовими та здійснюються за допомогою передових інформаційних технологій.

Вивченню проблем формування нової парадигми освіти та підвищення ефективності державної освітньої політики присвячені праці таких науковців, як Ю. Бажал, О. Величко, В. Геєць, А. Дабагян, І. Демченко, Е. Дніпров, О. Грішнова, В. Журавський, І. Зиятдинова, І. Зязюн, М. Каргилова, М. Карлін, К. Колін, Д. Константиновський, В. Кученко, Г. Ляшенко, С. Львовчкін, А. Михайліченко, Л. Федулова та інші. Зазначені автори розглядають проблеми вдосконалення державної освітньої політики відокремлено на рівні дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Водночас відсутній системний підхід до розробки пріоритетних напрямків державної освітньої політики.

В зв'язку з цим метою даної статті є визначення сучасних принципів побудови державної освітньої політики та розробка її стратегічних, оперативних і трансформаційних напрямків.

Логіка реального перетворення парадигми освіти полягає у підході до тих, хто навчається не як до об'єктів учбово-виховних впливів, а як до активних суб'єктів освітнього процесу. Протягом тривалого часу заперечувався та ігнорувався феномен індивідуального в суспільному розвитку. Проте саме завдяки самореалізації кожної окремої людини з притаманними їй індивідуальними якостями, здібностями, нахилами, духовними силами забезпечується суспільний прогрес. Адже людина, створюючи та впроваджуючи нові засоби виробництва, перетворює їх в елементи продуктивних сил і, таким чином, виступає джерелом розвитку останніх.

Зміна ролі людини в суспільному розвитку обумовлює необхідність пошуку нових підходів до відтворення її освітнього потенціалу. Нова ідея освіти повинна виходити не стільки з орієнтації підготовки молодшої людини до життя шляхом її озброєння знаннями, уміннями, навичками, скільки з орієнтації на прищеплення особистості прагнення до нових знань, опанування світу, творчої самореалізації, готовності до інноваційної діяльності.

Отже, постає нагальна потреба переходу традиційної парадигми освіти до особистісної, яка б орієнтувалась на особистість як найвищу цінність, створювала умови для розвитку її здібностей та творчого потенціалу, сприяла повній особистісній самореалізації. Перехід до особистісної парадигми є цілком закономірним в умовах становлення інформаційного суспільства, основною вимогою якого є розуміння особистісного розвитку у сукупності його освітньої та творчої складової як першооснови інноваційної економіки, джерела конкурентоспроможності індивідів, організацій і держави та, відповідно економічного зростання.

Невід'ємною рисою нової парадигми освіти має стати створення її випереджаючої моделі, що обумовлено необхідністю формування принципово нового бачення світу в тих, хто навчається, прищеплення їм в процесі навчання розуміння особистої відповідальності за долю людства. Французький соціолог Е. Морен у зв'язку з цим зазначив: "Ми потребуємо в демократії розуму, а не демократії суспільства масового споживання. Але демократія розуму потребує зміни менталітету, який би зробив можливим кваліфіковане прийняття рішень громадянами за глобальними проблемами. Звідси потреба в радикальній реформі освіти, яка б зробила можливим не тільки аналіз, але й взаємоузгодження знань" [1, с. 47]. Дослідники випереджаючої освіти підкреслюють, що в майбутньому свідомість у суттєвій своїй частині повинна випереджати буття, спрямовувати його за раціональною траєкторією виживання. При цьому трансформація свідомості має супроводжуватись відповідною трансформацією суспільних інститутів науки як діяльності по виробництву знань та освіти як діяльності по їх трансляції та засвоєнню [2, с. 92]. За таких умов постає питання про охоплення освітою всього населення планети, а не тільки окремо взятої держави: лише

усвідомлення та підтримка широкими верствами населення актуальності ідеї виживання сучасної цивілізації може запобігти екоомніциду, тобто гибелі людства через екологічні катастрофи. Крім того, розвиток випереджаючої освіти є актуальним з точки зору забезпечення відповідності професійно-кваліфікаційної структури робочої сили потребам економіки та підвищення конкурентоспроможності та мобільності випускників навчальних закладів.

Крім того, нова парадигма освіти має орієнтуватися на вирішення глобальних проблем людства, що обумовлено глобалізацією освітньої сфери. Однак остання пов'язана й з загальносвітовою тенденцією щодо формування єдиного економічного, політичного та культурного простору, тобто світового товариства. Таким чином, вітчизняна модель освіти має прагнути до інтеграції в сучасну "цивілізацію знань".

Своєчасність переходу традиційної вітчизняної парадигми освіти до особистісно-орієнтованої, випереджальної, глобальної обумовлюється наявністю таких "симптомів", якісних змін, що назрівають у соціальному інституті освіти:

- зростання невідповідності результатів діяльності освітньої системи, тобто освічених випускників навчальних закладів, вимогам виробництва до якості та професійно-кваліфікаційної структури кадрів;
- незадоволення існуючою системою освіти з боку суспільства, руйнація уявлень про освіту як джерело суспільних перетворень, гарант національної безпеки та зайнятості внаслідок наявності великих втрат освітнього потенціалу населення через безробіття;
- підвищення частки осіб, які здобувають освіту через неформальну та інформальну форми навчання внаслідок недовіри до відповідності формальної освіти суспільним потребам;
- зниження престижності праці педагога внаслідок знецінення його праці, трансформації ціннісних орієнтацій молоді.

До зазначених симптомів доцільно додати наступні негативні риси вітчизняної системи освіти, що гальмують прогресивний розвиток освітнього потенціалу суспільства:

- втрата престижності освіти через відсутність соціального замовлення на освіченість; звужене розуміння освіти – тільки як суми знань, що набуває особистість у процесі освітньої діяльності;
- послаблення зв'язку освіти з культурою, втрата її культурологічних функцій;
- невідповідність освітньо-професійного рівня фахівців, що готуються професійними ланками освітньої галузі, реальним вимогам ринку праці;
- втрата зв'язку освіти з наукою та зниження внаслідок цього інноваційного потенціалу освіти;
- відсутність прямого зв'язку між обсягами підготовки фахівців та потребами галузей економіки;
- втрата органічного зв'язку освіти та науки, що унеможлиблює модернізацію освіти на засадах фундаменталізації навчання.

Крім того, у вітчизняній освіті нагромадилась велика кількість суперечностей, що характеризують її сучасний стан, зокрема:

- між зростаючими потребами суспільства щодо якості освіти та станом і ресурсними можливостями освіти;
- між потребами у підвищенні фундаменталізації освіти та поглибленням спеціалізації;

- між потребами в гуманізації освіти та скороченням навчального часу, що відводиться на вивчення дисциплін гуманітарного циклу;
- між прискореними темпами розвитку науки і техніки, появою нових галузей знань та інерційністю вітчизняної системи освіти щодо впровадження нових напрямків підготовки та оновлення вже існуючих відповідно з останніми досягненнями науково-технічного прогресу;
- між пануючим знаннєвим підходом до навчання та об'єктивною потребою суспільства в підготовці особистостей з проблемним типом мислення, креативними компетентностями, розвинутим інтелектом;
- між зростаючими вимогами до якісних характеристик випускників навчальних закладів та низькою мотивацією учнів (студентів) до успішного навчання, глибокого опанування обраною спеціальністю.

Основними причинами наявності перелічених проблем і суперечностей у вітчизняній системі освіти є:

- споживче відношення до освіти з боку держави та роботодавців; існування освітньої сфери як відокремленої галузі економіки, яка так і не набула пріоритетного значення;
- відсутність механізмів належного довгострокового фінансування, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітньої галузі;
- недостатня увага до інтелектуальної праці, визнання її значущості в соціально-економічному та науково-технічному розвитку держави;
- руйнування старих механізмів регулювання обсягів підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до поточних і перспективних потреб економіки та відсутність нових механізмів;
- недосконалість патентного захисту вітчизняних досягнень в області освіти і науки, захисту інтелектуальної власності;
- відсутність спеціальних фондів підтримки освітньої галузі, створених за рахунок меценатів;
- нерозвиненість системи державного кредитування громадян, які бажають здобути вищу освіту.

Подолання кризових явищ у вітчизняній системі освіти, а відповідно й перспективи відтворення освітнього потенціалу суспільства залежать від вироблення ефективної стратегії державної політики в освітній сфері. Сьогодні, як ніколи раніше, має підвищитись роль держави у створенні передумов для розвитку освітнього потенціалу суспільства. Держава повинна подбати про запровадження якісно нових за структурою та змістом методів впливу на освітню галузь, які б дозволили закладам освіти найшвидше адаптуватись до вимог ринкової економіки та інформатизації суспільства. Тільки виважена державна політика може врахувати загальнонаціональні інтереси в освітній сфері.

Державна освітня політика має орієнтуватись на такі цілі:

- пошук нових організаційних, правових, соціально-економічних підходів, що дозволять здійснити якісні перетворення в освітній сфері, забезпечити її ефективне функціонування в інтересах розвитку, збереження та нагромадження освітнього потенціалу суспільства;
- врахування поточних і перспективних потреб ринкової економіки при підготовці кваліфікованих робітників і фахівців;
- задоволення потреб населення в одержанні освітніх послуг;

- надання рівних можливостей в набутті освіти будь-якого рівня всім соціальним верствам населення.

Характерними рисами сучасної державної освітньої політики мають стати:

- орієнтація на формування якісно нової професійно-кваліфікаційної структури кадрів, яка відповідає вимогам сучасного виробництва, та на широку варіативність навчання при підготовці фахівців;

- об'єктивність перетворень в освітній галузі, концептуальна спрямованість на досягнення конкретних практичних результатів, посилення зв'язку освіти з галузями економіки та ситуацією на ринку праці;

- науковий підхід до розробки заходів щодо покращення якісних і кількісних показників функціонування освітньої галузі, що ґрунтуються на ретельному аналізі передового вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Вихідними принципами побудови ефективної державної освітньої політики повинні стати: системний підхід, правило субоптимізації та правило явищ з малою імовірністю.

Системний підхід передбачає розгляд будь-якого об'єкту як цілісної системи, що складається з взаємопов'язаних компонентів. Основними положеннями системного підходу щодо управління освітою є:

- освітня сфера утворює єдиний освітній простір в межах держави, елементи якого взаємопов'язані прямими та опосередкованими зв'язками;

- освітній простір, будучи залежним від економічних, правових, культурних, політичних та науково-технічних чинників впливу, є складовою відповідно економічного, правового, культурного, політичного та науково-технічного просторів;

- зміна одного з елементів освітньої сфери як системи призводить до змін у всій системі, тобто система має життєвий цикл та має бути готовою до можливих перетворень;

- управління освітньою сферою як системою вимагає орієнтації суб'єктів управління на загальнонаукові методи пізнання: індукція та дедукція, абстрагування, аналіз і синтез, моделювання;

Системний підхід дозволяє синтезувати досягнення різних галузей науки (педагогіки, соціології, культурології та ін.) з метою їх використання при проведенні державної освітньої політики. Таким чином, системний підхід являє собою цілісний, інтегративний комплекс заходів щодо організації, регулювання та управління освітою.

Правило субоптимізації передбачає, що заходи по оптимізації однієї чи декількох підсистем метасистеми не забезпечують досягнення нової якості останньої. Крім того, оптимізація всієї системи можлива тільки за умови узгодження заходів оптимізації у всіх її складових. Це означає, що, наприклад, проведення заходів щодо вдосконалення лише дошкільної ланки освіти не призведе до відповідного вдосконалення всієї системи освіти.

Правило явищ з малою імовірністю вимагає, щоб система була розрахована на вирішення проблем і ситуацій, які мають велику імовірність існування. Інакше система буде громіздкою, ускладненою, несприйнятливою до управлінського впливу.

Виходячи з вище зазначених проблем і суперечностей, що характеризують вітчизняну систему освіти, державна освітня політика має реалізовуватися відповідно до наступних принципів:

- надання освіти пріоритетного розвитку як галузі економіки, що забезпечує сталий розвиток держави;

- збереження вітчизняних освітніх традицій з урахуванням останніх наукових досягнень і міжнародного досвіду;

- практична орієнтація напрямків, заходів і зусиль щодо вдосконалення освіти відповідно до наявних у розпорядженні держави ресурсів;
- створення стабільних економічних умов функціонування освітньої галузі за рахунок подолання “залишкового” принципу її фінансування, що передбачає поєднання та диверсифікацію бюджетних і позабюджетних джерел фінансування;
- втілення в практику освітньої політики з “людським обличчям”, тобто поєднання її гуманістичного характеру та змісту, що сприятиме більш швидкому переходу до особистісно-орієнтованої парадигми освіти;
- забезпечення гласності заходів щодо вдосконалення освіти, врахування суспільної думки щодо їх впровадження.

Згідно цих принципів до основних пріоритетів державної освітньої політики можна віднести: забезпечення рівних можливостей громадянам щодо одержання освіти; розробка та впровадження організаційних, нормативно-правових і соціально-економічних заходів щодо підвищення мобільності та гнучкості освітніх закладів в умовах ринкових перетворень; докорінне вдосконалення системи фінансування освіти; створення системи адресної економічної підтримки обдарованої та талановитої молоді; вдосконалення механізму забезпечення зайнятості випускників навчальних закладів.

З визначених принципів і пріоритетів державної освітньої політики витікають основні її напрямки. Пріоритетні напрямки державної освітньої політики можна згрупувати в три блока: стратегічні, оперативні та трансформаційні напрямки.

Стратегічні напрямки спрямовані на вирішення крупномасштабних довгострокових завдань державної освітньої політики, визначають її загальні пріоритети виходячи з конкретних умов даного етапу розвитку освітньої галузі та суспільства загалом. Головними стратегічними напрямками є:

1. Інтеграція вітчизняної освіти в міжнародний освітній простір.
2. Перехід традиційної парадигми освіти до віртуально-дистанційної.
3. Підвищення якості навчання шляхом розробки та впровадження науково обґрунтованих освітніх стандартів.
4. Вирішення проблем забезпечення зайнятості випускників навчальних закладів.

Оперативні напрямки державної освітньої політики спрямовані на подолання найбільш актуальних проблем сьогодення в сфері освіти, що потребують термінового (в короткостроковий період) вирішення та вимагають якісних перетворень певних аспектів освітньої політики. До таких напрямків доцільно віднести:

1. Формування безперервної ступеневої системи освіти, метою якої є прищеплення кожній особистості потреби в знаннях, уміння постійно підвищувати свій освітньо-професійний рівень.
2. Надання вільного доступу, тобто однакових можливостей щодо одержання освіти всім громадянам.
3. Реформування системи фінансового забезпечення освітньої галузі.

Трансформаційні напрямки державної освітньої політики спрямовані на здійснення якісних перетворень у змісті навчання, пошук нових методик і технологій навчання. Основними трансформаційними напрямками є:

1. Оновлення змісту навчання, тобто проведення послідовних заходів щодо приведення учбового процесу в його найкращий (оптимальний) стан. В цьому напрямку доцільно виокремити два піднапрямки:
 - 1.1. Модернізація учбового процесу – його наближення до сучасних вимог, що ставляться суспільством і державою.

1.2. Інтенсифікація учбового процесу – створення раціонального режиму навчання, що забезпечує високу його ефективність.

2. Гуманізація та гуманітаризація навчання, тобто спрямування учбово-виховних процесів на гармонійний розвиток особистості.

3. Перехід до особистісно-орієнтованої парадигми освіти: зміна напрямку учбово-виховних процесів від тріади викладач – підручник – учень до тріади учень – підручник – викладач.

Передумовами реалізації стратегічних, оперативних і трансформаційних напрямків державної освітньої політики є:

- реалізація функцій держави як основного гаранту забезпечення формування освітнього потенціалу суспільства має здійснюватись через органічне сполучення економічних та адміністративних важелів регулювання, законодавчо-правових норм, фінансової, бюджетної, соціальної та освітньої політики;

- ідеологія державного управління та втручання в освітню сферу має ґрунтуватись на забезпеченні сприятливих умов для формування освітнього потенціалу суспільства на основі залучення стимулюючої функції держави;

- забезпечення освітньої сфери такою нормативно-правовою базою, яка відповідає об'єктивним вимогам конкретного етапу історичного розвитку та складає інституційну систему освітньої галузі, що сприяє упорядкуванню процесів відтворення освітнього потенціалу суспільства, забезпечує високу якість освітніх послуг, їх диверсифікацію, розвиток конкуренції в сфері освіти;

- відповідність форм, методів, принципів державного регулювання освіти вимогам ринкової економіки.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні змісту стратегічних, оперативних та трансформаційних напрямків державної освітньої політики.

Список літератури

1. Образование и виртуальность – 2001 : Материалы V конф. Украинской ассоциации дистанционного образования / науч. ред. В. Г. Гребенюк – Х. ; Ялта : Укр. ассоциация дистанционного образования, 2001. – 362 с.
2. Вашекин Н. П. Ориентиры опережающего образования / Н. П. Вашекин, А. Д. Урсул // Социологические исследования. – 2000. – № 5. – С. 90-97.

О. Комарова

Приоритетные направления усовершенствования государственной образовательной политики

В статье обоснованы исходные положения современной образовательной парадигмы. Определены такие принципы построения эффективной образовательной политики как системный подход, правило субоптимизации, правило явлений с малой вероятностью. Сформулированы стратегические, оперативные и трансформационные направления государственной образовательной политики.

О. Комарова

Priority directions of improvement of public educational policy

Initial positions of modern educational paradigm are grounded in the article. Such principles of construction of effective educational policy as approach of the systems, rule of suboptimization, rule of the phenomena with small probability are certain. Strategic, operative and transformation directions of public educational policy are formulated.

Одержано 03.10.11